

УДК 336.71

Волкова Н. І., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Саржевська А. О., магістрант Донецького національного університету ім.
Василя Стуса

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто актуальне питання фінансового забезпечення розвитку малих та середніх підприємств, тобто джерела фінансування МСП в Україні та обумовлюється необхідність залучення малим і середнім бізнесом зовнішніх джерел фінансування виходячи з тенденції сальдо фінансових результатів МСП. Представлено перелік джерел фінансування в країнах Європейського Союзу та в Україні, зокрема представлено результати опитування представників малого та середнього підприємництва, що проводилось з метою визначення джерел фінансування бізнесу та проблем залучення фінансових ресурсів. У статті розглянуто альтернативні джерела фінансування, що набувають популярності у зв'язку з браком власних коштів у малих та середніх підприємств та високими кредитними ставками за позиками, що надаються малим підприємствам. Представлено перелік міжнародних організацій, що фінансують малий та середній бізнес в Україні, розглянуто механізм peer-2-peer кредитування та переваги лізингу порівняно з традиційним кредитуванням.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, фінансування, джерела фінансування, фінансові ресурси, гранти, лізинг, P2P-кредитування.

Табл. 4, Рис. 4, Літ. 9.

Волкова Н. И., Саржевская А. А.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ІСТОЧНИКИ ФІНАНСИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрен актуальный вопрос финансового обеспечения развития малых и средних предприятий, а именно источники финансирования МСП в Украине. Обусловлена необходимость привлечения малым и средним бизнесом внешних источников финансирования исходя из тенденции сальдо финансовых результатов МСП. Представлен перечень источников финансирования в странах Европейского Союза и в Украине, в частности представлены результаты опроса представителей малого и среднего предпринимательства, которое проводилось с целью определения источников финансирования бизнеса и проблем привлечения финансовых ресурсов. В статье рассмотрены альтернативные источники финансирования, которые приобретают популярность в связи с нехваткой собственных средств у малых и средних предприятий и высокими кредитными ставками по ссудам, предоставляемым малым предприятиям. Представлен перечень международных организаций, финансирующих малый и средний бизнес в Украине, рассмотрен механизм peer-2-peer кредитования и преимущества лизинга по сравнению с традиционным кредитованием.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство, финансирование, источники финансирования, финансовые ресурсы, гранты, лизинг, P2P-кредитование.

Volkova N. , Sarzhevskaya A.

ALTERNATIVE SOURCES OF FINANCING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE

The article explains the actual issue of financial support for the development of small and medium enterprises and the sources of SME financing in Ukraine. Explains necessity for attracting external sources of financing for small and medium-sized businesses according to tendency of the balance of financial results of SMEs. Presented a list of sources of financing in Ukraine and the countries of The European Union. Presented the results of the survey of small and medium enterprises. Interrogation conducted to determine the sources of financing of business and the problems of attracting financial resources. The article considers alternative sources of financing. The alternative sources are gaining popularity due to lack of own funds in small and medium enterprises. The second reason is high lending rates for loans granted to small enterprises. The article includes the list of international organizations, which are financing small and medium business in Ukraine. Investigated the peer-2-peer mechanism of lending and advantages of leasing compared to traditional lending.

Key words: small and medium enterprises, financing, sources of financing, financial resources, grants, leasing, P2P lending.

Постановка проблеми. На сьогодні малий і середній бізнес вважається головною рушійною силою процесу реформування української економіки. Підприємства цього сегменту є базою для формування так званої "нової економіки" – великих сучасних компаній. Попри те, що малий і середній бізнес є найбільш важливим елементом економіки кожної країни, він, у той же час, найбільш чутливий до будь-яких економічних і політичних змін. У таких умовах для власника необхідно знаходити найоптимальніші шляхи фінансування свого бізнесу, оскільки від цього залежить його подальший розвиток. Вирішальним у започаткуванні бізнесу може стати, наскільки складним є доступ до фінансових ресурсів та проінформованість стосовно альтернативних шляхів фінансування. Разом з тим, МСП відіграє важливу роль у розвитку економіки регіонів та країни в цілому, оскільки складає значну частку приватного сектору. За даними міністерства економічного розвитку і торгівлі станом на початок 2017 року МСП в Україні забезпечує 79,1% робочих місць і створює 59% доданої вартості. Отже, МСП створює нові робочі місця, сплачує податки, як наслідок, безпосередньо впливає на економічний та соціальний стан країни.

Від розміру підприємства залежить необхідна величина фінансування: чим більше підприємство, тим більше коштів йому потрібно для ведення поточної діяльності та розвитку. Кожне підприємство, незалежно від розміру, може стикатись з проблемою доступу до фінансових ресурсів, проте для малого та середнього підприємництва нагальною є проблема недостатності власних коштів для фінансування своєї діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В економічній науковій літературі питання розвитку МСП та його фінансового забезпечення досліджували такі вчені та практики. Проблеми фінансового забезпечення діяльності малого бізнесу та ухвалення відповідних фінансових рішень знайшли відображення у наукових працях М. Д. Бердинець, І. М. Привалової. Питання удосконалення фінансової інфраструктури підприємств та джерел фінансування малого та середнього бізнесу є предметом наукових досліджень К. В. Богун, О. О. Другова та інших. Попри велику кількість досліджень щодо джерел фінансування малого та середнього бізнесу, питання

альтернативних джерел фінансування підприємницької діяльності досліджені недостатньо.

Мета наукової статті. Дослідити доцільність використання малими та середніми підприємствами України зовнішніх джерел фінансування, зокрема розглянути альтернативні джерела фінансування та шляхи їх залучення.

Результати досліджень. Для побудови ефективного пошуку та залучення фінансових ресурсів для бізнесу необхідно розглядати альтернативні можливості джерел фінансування, щоб підприємець мав змогу зважити варіанти та обрати найбільш вигідний для нього. Пошук джерел фінансування – це відповідальний етап залучення фінансування, адже від цього залежить, наскільки оптимальним буде прийняте рішення. У разі обмеженості варіантів підприємець не буде враховувати альтернативні варіанти, вигідніші по вартості фінансових ресурсів або часу, який необхідний на їх залучення.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення джерел фінансування малого та середнього бізнесу. Вони базуються на узагальненому досвіді вітчизняних та закордонних підприємств, деякі з них наведені у табл. 1.

Таблиця 1 - Підходи до визначення джерел фінансування малого та середнього бізнесу

Прізвище науковця, джерело	Джерела фінансування МСП
О. О. Другов [1]	Самофінансування – використання прибутку та амортизаційного фонду. Фінансово–кредитний ринок. Державне фінансування – у формі державної підтримки та грантів. Ресурси міжнародних фондів та організацій. Фондовий ринок. Ресурси приватних осіб.
А. В. Богун [2]	1. Внутрішні ресурси (тобто фінансування за рахунок нерозподіленого прибутку, за рахунок докапіталізації або банківського кредиту під депозит власника та ін.). 2. Традиційне банківське кредитування. 3. Випуск корпоративних облігацій на власному або іноземному ринку, ІРО і т. д. 4. Комерційне кредитування – передоплата товару покупцями та розстрочення оплати постачальникам. 5. Операції РЕПО – це фактично кредит під заставу цінних паперів, які перебувають у власності компанії, з переходом права власності на ці папери до кредитора на час кредитування. 6. Факторинг, лізинг, проектне фінансування, експортне фінансування і т. д.

Дослідження довело, що малі та середні підприємства значно відрізняються від великих корпорацій за своєю структурою фінансування. У системі фінансування бізнесу є власні кошти та запозичені джерела, проте в МСП менші можливості для використання власного капіталу. Процес формування власних коштів підприємства

пов'язаний з ефективним управлінням бізнес-процесами на підприємстві. Щоб мати можливість генерувати власний капітал, компанія повинна максимально збільшити свої прибутки. На розвиток своєї діяльності підприємство може направити частину прибутку, отриманого в результаті господарської діяльності підприємства, що залишається після сплати податкових платежів до бюджету. Він використовується для формування фондів та споживання, але в умовах кризи, відсутність власного фонду робить необхідним для МСП пошук інших джерел фінансування для забезпечення господарської діяльності.

Аналіз діяльності підприємств малого та середнього бізнесу довів, що собівартість вітчизняного виробника є високою, це унеможливило отримання високих прибутків [3]. Такі висновки підтверджує офіційна статистична інформація щодо фінансових результатів підприємств у 2015-2017 роках (табл. 2).

Таблиця 2- Фінансові результати підприємств до оподаткування з розподілом за розміром підприємств у 2015-2017 роках, млн. грн* [4].

Підприємства за розміром	Роки	Фінансові результати до оподаткування	Підприємства, що одержали прибуток		Підприємства, що одержали збиток	
			у % до загальної к-ті підпр.	фінансовий результат	у % до загальної к-ті підпр.	фінансовий результат
Усього	2015	-34639,9	72,3	37963,0	27,7	72602,9
	2016	69887,8	73,4	443012,1	26,6	373124,3
	2017	236952,1	72,8	593168,2	27,2	356216,1
по великих підприємствах	2015	-145403,9	55,7	105387,9	44,3	250791,8
	2016	61222,7	65,8	158665,9	34,2	97443,2
	2017	156906,3	73,3	266879,1	26,7	109972,8
по середніх підприємствах	2015	-91161,8	71,1	186781,4	28,9	277943,2
	2016	32816,5	76,1	177033,7	23,9	144217,2
	2017	90770,6	76,6	208842,6	23,4	118072,0
по малих підприємствах	2015	-111906,0	73,9	95483,0	26,1	207389,0
	2016	-24151,4	73,3	107312,5	26,7	131463,9
	2017	-10724,8	72,7	117446,5	27,3	128171,3
у тому числі по мікропідприємствах	2015	-57964,7	73,6	33106,0	26,4	91070,7
	2016	-34639,9	72,3	37963,0	27,7	72602,9
	2017	-25294,7	71,8	42370,5	28,2	67665,2

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Отже, малі підприємства та мікропідприємства України, які отримали прибуток у 2017 році займали 72,7%, проте їх фінансовий результат склав лише 117,4 млрд. грн., проти 27,3% збиткових підприємств, які отримали збиток у розмірі 128,1 млрд. грн. Таким чином, загальний фінансовий результат малих підприємств був від'ємним і склав 10,7 млрд. грн. У той час як відсоток прибуткових середніх підприємств – 76,6%, що складає 208,8 млрд. грн., частина збиткових підприємств дорівнює 23,4%, а їх збиток – 118 млрд. грн. Загальний фінансовий результат середніх підприємств складає +90,8 млрд. грн., тобто є додатнім.

Прослідкуємо тенденцію фінансових результатів підприємств України за 2015-2017 роки (рис. 1).

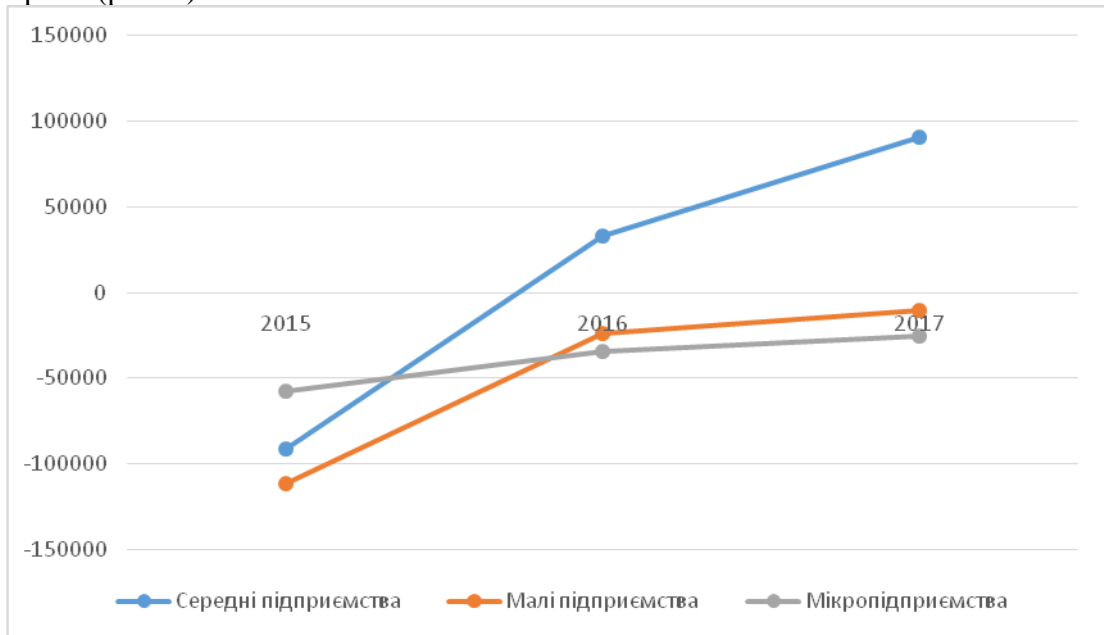

Рисунок 1- Динаміка фінансових результатів підприємств України за 2015-2017 роки

З рисунку 1 видно, що протягом 2014-2017 років малі підприємства, у тому числі мікропідприємства мали від'ємні фінансових результатів своєї діяльності. Отже, малі господарські одиниці мають обмежені можливості для перетворення прибутку в додатковий капітал з метою фінансування своєї поточної діяльності, у той час як у середніх підприємств більше можливостей для самофінансування.

Ситуацію щодо джерел фінансування МСП у країнах ЄС згідно з дослідженням «Доступність фінансування для бізнесу» Survey on the Access to Finance of Enterprises (SAFE) за 2017 рік проілюстровано на рис. 2.

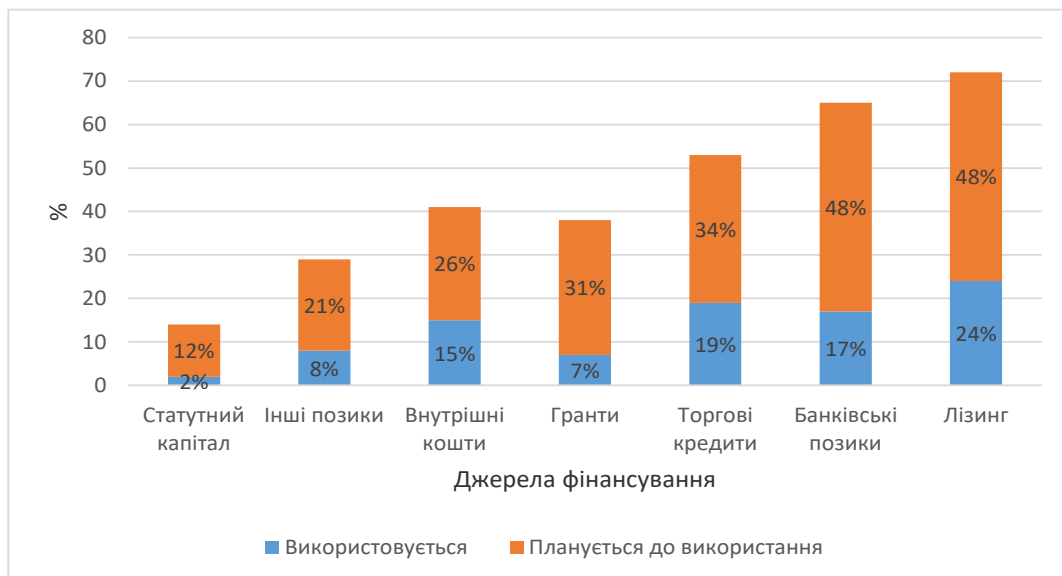

Рисунок 2 - Джерела фінансування МСБ в 2017 році [5]

Отже, МСБ в ЄС має на сьогодні базовими джерелами фінансування є: лізинг (користується 24% МСБ), торгові кредити (19%) та банківські позики (17%).

Дослідження «Доступність фінансування для бізнесу» Survey on the Access to Finance of Enterprises (SAFE) виявило, що однією з найбільших проблем МСБ в ЄС є труднощі з доступом до фінансування. Тому Європейська Комісія працює над поліпшенням «фінансового клімату» для малого бізнесу в Європі, зокрема започатковано низку фінансових та освітніх програм, що фокусуються на МСБ: Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises (COSME) та Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP). Окремими блоками таких програм є саме фінансування бізнесу та навчання підприємців новітнім способам фінансування бізнесу [5].

Ефективним та об'єктивним джерелом отримання інформації є зворотний зв'язок від безпосереднього учасника процесу, який досліджується. З метою визначення реальної ситуації у питанні фінансування українського бізнесу проведено опитування представників малого та середнього підприємництва. В опитуванні взяли участь підприємці з напрямів, що зазначені в табл. 3.

Таблиця 3 - Види діяльності підприємців, які брали участь в опитуванні

Вид бізнесу	Конкретизація виду бізнесу
Виробництво товарів	виробництво фармацевтичної продукції, засобів побутової хімії, сувенірів, дерев'яної тари, соняшникової олії, європалети, виготовлення і обслуговування деревообробних верстатів, виробництво муки;
Надання послуг	консалтинг, у тому числі управлінський, туризм, надання освітніх послуг, ремонт і обслуговування організаційної техніки, надання спортивних послуг, вирубка аварійних дерев;
Торгівля	оптова торгівля продуктами харчування, роздрібна торгівля будівельними матеріалами, торгівля косметичними засобами, оптова торгівля зерном.

Результати цього опитування було детально проаналізовано та зроблено відповідні висновки. На рисунку 3 відображено структура джерел фінансування, які опитані підприємці використовували для започаткування свого бізнесу.

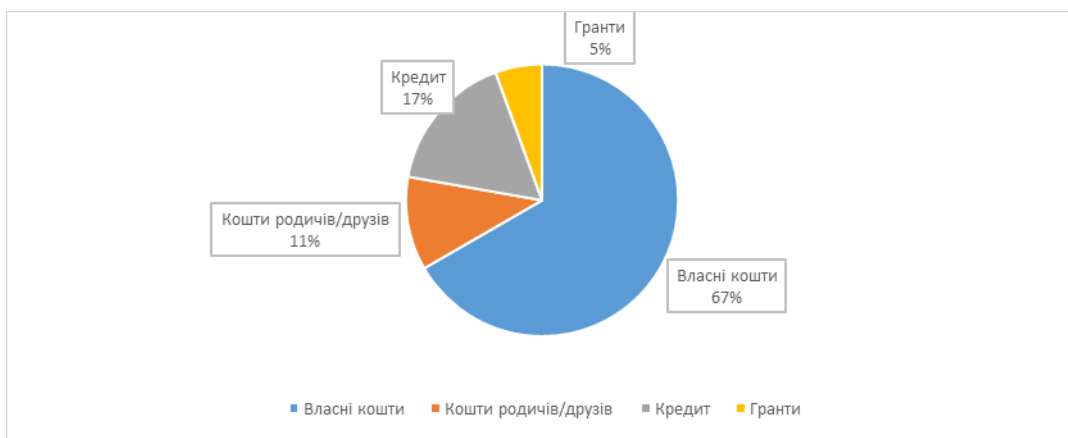

Рисунок 3 - Структура джерел фінансування для започаткування бізнесу

На рисунку 4 відображено структуру джерел фінансування, що підприємці використовують у процесі своєї діяльності.

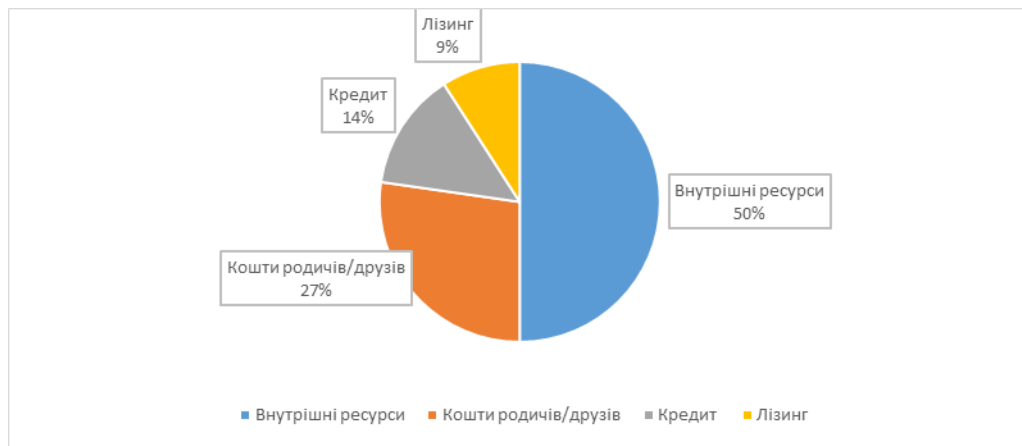

Рисунок 4 - Структура джерел фінансування в процесі ведення підприємницької діяльності

Отже, 67% опитаних підприємців започатковували бізнес за рахунок власних заощаджень, 11% залучали кошти родичів або друзів, 17% використовували кредитні кошти, 5% – залучали грантові кошти. У процесі діяльності структура джерел фінансування дещо змінювалася: 50% опитаних підприємців використовують внутрішні ресурси, 27% – кошти родичів або друзів, 14% – кредити і 9% використовують лізинг.

Стосовно складнощів, які виникають при пошуку та залученні фінансування, підприємці вказують високі ставки за кредитами, актуальний на сьогодні приклад – відсутність можливості взяти кредит внутрішньо переміщеними особами, складний доступ до державних програм підтримки бізнесу, складність доступу до інформації про фонди підтримки бізнесу, недостатній досвід ведення підприємницької діяльності. Стосовно складності залучення фінансування: 57% опитаних підприємців зазначають, що складніше залучити кошти на оборотні засоби, 29% – на основні засоби, 14% стверджують, що різниці немає.

Значну роль у фінансуванні малого та середнього бізнесу в Україні відіграють міжнародні фонди і організації, підприємці мають можливість залучати грантові кошти. Залучення таких коштів є досить складним і довготривалим процесом, проте завдяки таким програмам підприємці можуть отримати досить значні суми під невисокі відсотки. У табл. 4 наведено список міжнародних організацій, що працюють в Україні в цьому напрямку.

Ще одним джерелом фінансування МСБ є лізинг, що використовується як альтернатива банківському кредитуванню. Головною перевагою лізингу є те, що він забезпечує для підприємця податкові переваги. У момент передачі предмета лізингу в користування, лізингоодержувач отримує податковий кредит на всю вартість предмета лізингу (п.198.2 ст. 198 Податкового кодексу України), а проценти у складі лізингового платежу згідно п.п.196.1.2. Податкового Кодексу України не є об'єктом оподаткування ПДВ. Крім того, амортизаційні відрахування відносяться саме на валові витрати лізингоодержувача, що, в свою чергу, тягне до зменшення бази оподаткування податком на прибуток [5].

Таблиця 4 - Міжнародні організації, що фінансують малий та середній бізнес в Україні

Назва МО	Стислий опис
Європейська програма підтримки малого та середнього бізнесу COSME [6]	COSME – це програма підтримки, яка включає набір тематичних проектів і програм, що діють в період з 2014 по 2020 рік, із загальним бюджетом €2,3 млрд. Є 25 підпрограм, які класифікуються за трьома напрямками: нові виходи на зовнішні ринки, підвищення конкурентоспроможності та формування культури ведення бізнесу. У програмах COSME мають змогу брати участь представники малого та середнього бізнесу, громадські організації, агенції регіонального розвитку, бізнес-асоціації, державні органи та навчальні заклади.
Програми від Європейського банку реконструкції та розвитку: від залучення експертів-консультантів до надання грантів [7]	Європейський банк реконструкції та розвитку підтримує підприємців, в різних галузях промисловості, таких як: виробництво продуктів харчування та напоїв, оптова та роздрібна торгівля, будівництво і машинобудування. Гранти видають на діяльність, пов'язану з розвитком бізнесу, таких як: ІТ-консалтинг, маркетингові ініціативи, перехід на європейські стандарти звітності, вихід на зовнішні ринки. Головну увагу приділяють розвитку бізнесу в регіонах - 65 % проектів реалізуються за межами Києва. ЄБРР виділяє гранти підприємствам зі штатом меншим ніж 250 осіб, період діяльності яких не перевищує 2 років.
Німецько-український фонд надає програми мікрокредитування та кредитування пріоритетних галузей [8]	Мікрокредитування - це програма для фізичних осіб, мікропідприємств, малих і середніх підприємств. Фінансуються сфери виробництва, послуг, сільського господарства і торгівлі. Суми кредитів дорівнюють від €25 до €250 тис. терміном на 3-5 років. Програма кредитування пріоритетних галузей – це фінансування та пільгові умови для сільського господарства, рибництва, харчової промисловості, розвитку малих готелів, зеленого туризму, ресторанного бізнесу, легкої промисловості, проектів з енергоефективності та енергозбереження, а також проектів по збільшенню продуктивності праці та створення робочих місць у слаборозвинених і депресивних регіонах. Згідно з цією програмою видаються кредити від €100 тис. до €300 тис.
USAID кредитує аграріїв України через кредитні спілки [9]	Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) розробило проект кредитування українських аграріїв, програма якого розрахована на період з 2016 по 2020 рік. Але USAID відповідає лише за фінансування проекту, а його реалізацією займається Всесвітня рада кредитних спілок (WOCCU).

Дослідження світового досвіду говорить про те, що досить розповсюдженим є таке явище як P2P-кредитування. В Україні воно не досить розвинене, проте потребує уваги з боку потенційних позичальників. P2P (peer-to-peer) кредитування – це пряма видача позик від вкладника позичальникові без участі традиційних фінансових інститутів, тобто банків. Цю послугу надають інтернет-сервіси, де користувач може виступити як у ролі кредитора, так і в ролі позичальника [10]. Тобто P2P-кредитування представляє собою надання позичкових коштів без залучення фінансових інститутів.

Учасники таких договорів між собою домовляються про суму боргу, відсотків і терміни погашення. Переваги цього способу кредитування - простота оформлення, а недоліком для «кредиторів» є те, що ризики в даному випадку набагато вище, ніж в разі розміщення депозиту в банку, позики не забезпечені і не захищені умовами державного страхування. Щоб убезпечити себе багато інвесторів видають невеликі суми багатьом позичальникам, щоб в разі неповернення коштів не втратити занадто велику суму. В Україні таких сервісів працює небагато і вони не поширені серед підприємців. Вважаємо, що таке джерело фінансування може використовуватись малими та середніми підприємствами в Україні наряду з іншими коштами.

Висновок. Виходячи з опитування підприємців, переважна більшість малих та середніх підприємств в Україні користуються власними та привієняними до власних джерел фінансування. Проте в умовах браку власних коштів МСП використовують зовнішні джерела фінансування. Усе більшої значущості у фінансовому забезпеченні діяльності підприємств МСБ набувають моделі альтернативного фінансування. В Україні на сьогодні наряду з самофінансуванням та традиційним банківським кредитуванням є можливість залучати грантове фінансування міжнародних фондів, експерти міжнародних організацій розглядають переваги лізингу для МСП, формується механізм реєг-to-реєг бізнес-позик.

Література:

1. Другов О. О. Аналіз джерел фінансування розвитку малого та середнього бізнесу в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4 (9). – С. 115-120.
2. Богун К.В. Удосконалення фінансової інфраструктури малого підприємництва в межах державно-приватного партнерства// Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2010. – № 3. – С. 104–108.
3. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: Підручник. – К.: УБС НБУ: Знання, 2010. – 550 с.
4. Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Мале фінансування та великий вплив. URL. https://ukr.lb.ua/economics/2018/04/06/394661_male_finansuvannya_velikiy_vpliv.html
6. Офіційний сайт Програма COSME. URL. <http://cosme.me.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Європейський банк реконструкції та розвитку URL. <https://www.biofach.com.ua/sponsor/european-bank-reconstruction-development-ebd/>
8. Офіційний сайт Німецько-український фонд. URL. <http://guf.gov.ua/uk>
9. Офіційний сайт Ukraine | U.S. Agency for International Development - usaid. URL. <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>
10. Привалова І. М. Р2р кредитування як елемент конкуренції на ринку банківських послуг України // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2014 – №2 (42). – С. 84-88.